

Jan Hégr

KAČENČINY HORY

*„Mimoto přinášela léčivé koření do domu jakás baba z Krkonošských hor. Povídala celý večer o Rýbrcoulovi, jaký je to ferina a co provádí na těch horách. Líčila dětem hrůzy, když se stěhuje Rýbrcoul k své Kačence princezně, tam kdesi na Kačenčiny hory, kde ona přebývá. Ale ta jistá princezna prý ho u sebe dlouho nestrpí a zase za čas ho odhání, a to on tak přeukrutně pláče, až se všechny potoky v horách rozvodní. Ale když ho k sobě volá, to se k ní stěhuje s takovým spěchem a s takovou radostí, že všecko co je mu v cestě kácí, vyvracuje a odnáší. Lesy vyvrací, kameny metá s vrchů, střechy snáší, slovem: kudy táhne, bývá všecko jako po božím dopuštění“.*¹¹

Kdo by neznal tuto kouzelnou pohádku z *Babičky*. Kdo by si na ni nevzpomněl, když v nějaké situaci slyší poetický název Orlických hor - Kačenčiny hory. A když se zamyslíme nad tím, že název Orlické hory byl vytvořen uměle v roce 1836,¹² kdežto N ě m c o v á tuto pohádku mohla slyšet v polovině dvacátých let minulého století, můžeme dojít k přesvědčení, že původní, lidový a všeobecně používaný název Kačenčiny hory je prokázanou skutečností.

Méně známé jsou zmínky o této pohádce u Aloise J i r á s k a, dalšího představitele naší literatury, který je stejně jako B. Němcová nerozlučně spjat s krajem mezi Krkonošemi a Orlickými horami. V knize *Z mých pamětí* se této pohádce dotýká dvakrát, i když nikde bohužel nezachytil celé její znění.

Dává nám zato nahlédnout do krajiny, kde pohádka vznikla - „...lesy, kopce, skalnatý Bor, Kačenčiny hory /Vrchmezí/, tenkrát mně tak tajemné, neboť v nich bytovala Kačenka princezna, za kterou chodil z Krkonošských hor Rýbrcoul“.¹³ A jinde: „S tichou bázni jsem naslouchal tomuto proroctví /o kamenné panně na Boru/, tak jako vypravování o mocném Rýbrcoulovi, jenž v bouři chodí na Kačenčiny hory za Kačenkou. Nejmobutnější však zajímala mou mysl pověst o Turovu“.¹⁴

Zajdeme-li do těchto míst, vidíme celou pohádku o Krakonošových námluvách úplně jasně. Z Turova vidíme jako nejvýraznější pohoří na severozápadě Krkonoše, na východě pak vynikají Bor, Hejšovina a Vrchmezí (obr. 1). Zvláště Vrchmezí (obr. 2) odtud působí mohutným dojmem - celý zvlněný a mírný hřeben Orlických hor je za ním v zákrytu, a tak díky své výšce a vzdálenosti vypadá opravdu mohutně, tajemně a i znalci Orlických hor otevírá úplně nový pohled na ně. Je tedy jen logické, že staří obyvatelé Hronova, k nimž se donesly zkazky o Rýbrcoulovi na Krkonoších, umístili na Vrchmezí obdobně mocnou bytost. Je to pochopitelné i proto, že prudké východní větry z polských nížin tu mají stejnou sílu, jako ty, které přicházejí z Krkonoš.

Obr. 1: Pohled z Turova. Na obzoru zleva - Hejšovina, Bor, Vrchmezí. Foto J. Hégr

Obr. 2: Vrchmezí z Turova. Foto J. Hégr.

Jiní autoři v 19. století nám již tuto pověst nezaznamenali. Nenajdeme ji ani u Marka T e l l e r a, který z okolí Hronova uvádí jedinou pověst - *O zkamenělých chlebech v Maternici*,^{5f} ani u J. K. H r a š e h o, který ve svých mravoučně laděných pohádkách pro děti zachytil a po svém převyprávěl řadu pověstí z Náchodska. Musíme tedy vycházet pouze z verzí B. Němcové a A. Jiráska, které se od sebe liší hlavně v tom, že Němcová pohádku uvádí jako krkonošskou, zatímco při posouzení vlivů v okolí Hronova se zdá, že bude nejlogičtější hledat původ pohádky právě zde.

Bude tedy namístě se podrobně zaměřit na důvěryhodnost zápisu Boženy

Němcové. Dr. T i l l e řekl výstižně: „*Němcová i Erben stvořili osobité literární dílo, které se v příštích pokoleních proměnilo v národní podání v pravém slova smyslu*“⁶¹ a „*Němcová vypravuje pohádky úmyslně svým poetickým slohem*“.⁷¹ Podrobný rozbor pohádek v díle B. Němcové z Náchodska je ve sborníku vydaném v České Skalici roku 1912⁸¹ a zde je na konkrétních příkladech doloženo to, co krátce řekl Dr. Tille. To tedy nevyklučuje možnost, že B. Němcová použila námětu z nedalekého Hronovska a protože hlavní postavou byl Rýbrcoul, umístila její fantazie původ pověsti do Krkonoš. Pro tento závěr mluví i skutečnost, že v bájích o Rýbrcoulovi, které vznikly v Krkonoších, není tento motiv nikde doložen. Naproti tomu máme jistotu, že Němcová ve svém díle použila i jinou pohádku z Hronovska, opět poeticky upravenou. *Lesní ženka*⁸² odpovídá *Kolu víl*, jak nám je později zachytil J. H u r d á l e k.¹⁰¹ Zatímco v *Kole víl* chudou dívku víly utancují k smrti, lesní ženka chudou pasačku, s níž několik dní protančila, bohatě odmění.

Němcová i Jirásek nám zachytili pohádku o Rýbrcoulovi a Kačence, i když každý svým způsobem, již v její konečné podobě. Kde však je její původ, z jakých pramenů a vlivů se zrodila?

Zde nám již zbývají jediné dohady, které by se daly buď doložit či vyvrátit studiem materiálů, o nichž dnes zatím nevíme. Zajímavý výklad vzniku pověsti o Kačence má odborník na slovo vzatý, PhDr. J o s e f T ř í š k a. Dává je jednoznačně do souvislosti s úctou ke sv. Kateřině, která jí v našich zemích byla vzdávána už od středověku. Rozvedl tak téma, o němž se krátce zmiňuje ve své knize *Báje a bajky Podorlicka* (OFTIS, Ústí nad Orlicí 1999) na s. 5 - 7. V legendách o sv. Kateřině nachází a dokládá původ jak názvu Kačenčiny hory, tak její zahrádky (na Boru či Vrchmezi), jeskyně plné pokladů na Vrchmezi i motívu odmítání Rýbrcoulova dvoření. Jeho výklad je v souladu s názledeem Dr. Tilleho na vznik lidových pohádek a pověstí.¹¹¹ Jedno je jisté - tak jako u všech pověstí se zde mísí vlivy přírodní a literární s fantazií jednotlivých vypravěčů.

Vliv literatury na lidové podání je nepopíratelný, i když ne snad tak stoprocentní, jak tvrdí Dr. Tille.¹²¹ Vezmeme-li literární předlohy, které ovlivňovaly veřejnost na přelomu 18. a 19. století, najdeme zde především M u s e a o v u první legendu o nešťastné Rýbrcoulově lásce k princezně Emě, v níž je násilně vyloženo Krakonošovo německé jméno Rübexahl.¹³¹ Jaký je děj? Krakonoš se zamiloval do princezny Emy, unesl ji do své říše a snažil se ji získat. Ema však milovala Ratibora, k němuž se chtěla vrátit. V Krakonošově říši se jí stýskalo, ten jí proto kouzllil společníky, lidi i zvířata, z řep. K tomuto účelu je pěstoval na poli, na něž jej Ema poslala v době, na níž si s Ratiborem domluvila útěk. Zatímco Krakonoš počítal řepy, Ema šťastně uprchla. Proto se prý Krakonošovi začalo říkat Rübexahl - česky Řepočet. Již z tohoto českého názvu, který používá kupř. J. K o l l á r vidíme, že Musaeova první legenda měla na českou literaturu nepopíratelný vliv. Vznik pohádky o Kačence vyvozuje z této legendy i Miloš G e r s t n e r. Ten také uvádí dnešní výklad jména Rübexahl - řepný ocas či ocas

ve tvaru řepy (nářečím). Toto nelichotivé jméno vysvětluje pověsti, že se za jeho vyslovení horský duch mstil. Kdo s ním nechtěl mít potíže, musel použít jmen jako Pan Johanes, mocný vládce hor apod.¹⁴⁷

Nesmíme pak pominout ani další příběh, tentokrát český. I když K r a m e r i ů v Holdekron zakletý v Rýbrcoula¹⁵⁰ nemá s Musaeovým Řepočetem nic společného /a samozřejmě vůbec nic s Rýbrcoulem lidových pohádek/ - přesto jeho vliv na český kulturní život na začátku 19. století nemůžeme pominout. Již proto, že jak proti Řepočetovi, tak proti Rýbrcoulovi v podání Krameria /rozum dospělého člověka, ale vzhled pětiletého dítěte se zlatým peřím místo vlasů/ ostře vystoupil V. K. K l i m e n t v listu Čechoslav dne 2. října 1824. Tehdy přišel s novým jménem horského ducha - Krakonoš - a zobrazil jej v podobě, v níž přezívá dodnes.¹⁶⁷ Na vznik pohádky o Rýbrcoulovi a Kačence však zřejmě Krameriův příběh vliv neměl, i když i zde určitý motiv nešťastné lásky ve velmi zauzleném ději najdeme.

Při značné dávce fantazie by se našla určitá souvislost mezi Musaeovou první legendou a příběhem *Krakonoš obtěžká plukovníci* z Praetoriových příběhů.¹⁷⁷ Je zde společný pouze motiv únosu, je tu naznačeno, že Krakonoš plukovníci neokouzli - ale souvislost s pohádkou o Kačence není už vůbec žádná. A proto řekněme raději s Praetoriem - "Než dosti!"

Obdobnou dávku fantazie by vyžadovalo uvést vznik pověsti do souvislosti se stěhováním dřevařů z Krkonoš do Orlických hor v roce 1609 po vytěžení krkonošských lesů. Motiv nešťastné lásky, kterou rozloučilo stěhování... motiv stesku po horách, jimž se mírné a zaoblené hory nemohou vyrovnat... Kdo ví?

A stejně fantastická je i domněnka, že v pohádce zaznívá historie manželky několika sklářů v Černé Vodě /dnešní Orlické Záhoří/, které prý svou vášnivostí postupně zahubila. Žila na začátku 18. století a jmenovala se Kateřina, tedy Kačenka. Že by tento příběh, pozměněný co do děje i co do jména ženy zazníval i v Jiráskově kronice *U nás*, kde starému mládenci Doubenovi dohazují kamarádi Žofku Šulitárovou z Kačenčiny hor, k níž přichází čtyřikrát do roka drak na frej?

Rozsoudit, zda Kačenka vznikla až pod vlivem Musaea a dalších, či zda tu byla již před nimi, se neodvážím. Pokud tu pohádka o jakémkoliv duchu na Vrchmezí byla již před Musaeem, dostala literárními prameny mohutný impuls ke svému rozvoji a rozšíření. Pokud tu nebyla, je jisté, že legenda o princezně Emě padla na půdu, která byla pro vznik nové pohádky přímo předurčena. Vždyť na základě těchto písemných pramenů obdobný příběh nikde jinde v okolí Krkonoš nevznikl.

Je opravdu škoda, že nám pohádku o Rýbrcoulovi a Kačence nikde doslovně nezachytil Alois Jirásek. Je to však logické při tom, jak se vyhýbal námětům, které nepovažoval za historické.¹⁸⁷ Jeho hra *Pan Johanes*, o níž se zmíním později, má s lidovou pověstí společná pouze jména hlavních postav.

A tak první pověsti o Kačence a Rýbrcoulovi máme zachyceny až na začát-

ku 20. století, v době, kdy lidové podání bylo již ovlivněno řadou literárních pramenů.

Objevují se zde, samozřejmě v různých obměnách, dva základní motivy: *Krakonošova zahrádka* a *Krakonošovy kameny*. Vymezení Kačenčinych hor zde již není jednotné - jeden autor uvádí Vrchmezí, druhý Bor, Krakonošovu zahrádku pak umísťují buď přímo na Bor nebo na Kačenčiny hory, blíže neurčené. Pro zajímavost bych dodal, že při mé cestě po Turovu v roce 1980 mi jeden starousedlík za Kačenčiny hory bez váhání označil Vrchmezí.

Krakonošova zahrádka. Řeklo by se obdoba zahrádky, kterou připomíná již Praetorius. Snad tu bude hrát roli i vliv krkonošských pohádek, ale při podrobném pohledu na kraj kolem Hronova a Police nad Metují vidíme další věc. Broumovské stěny až po Bor jsou dodnes nalezištěm bohaté a chráněné květeny. Sem jistě vedly cesty lidových kořínkářů, a pokud nevedly až na samé temeno Boru, kam jinam by měla lidská fantazie umístit pohádky o nadpřirozených rostlinách, které nikdo nikdy neviděl?

A. K r t i č k a nám uvádí o Boru hned několik pohádek.^{19/} Jednou z nich je Jiráskem připomínaná *O zkamenělé princezně*. Na Boru sídlil Borubob, který svou dceru Jelenu slíbil Krakonošovi. Ta však o něj nejevila zájem a neobměkčil ji ani tím, že pro ni na temenu Boru vybudoval zahradu. Svou lásku slíbila rytíři Falkenbergovi ze Sovích hor, pro nějž již šla svatební košili. V té době si přišel Krakonoš pro rozhodné slovo, které bylo zamítavé. „*Jakmile došiji košili, vezmu si Falkenberga*“ odpověděla mu. Krakonoš ji nato zaklel v kámen a dovolil jí udělat ročně jen jeden steh, v době, kdy se čtou o velkém pátku pašije. Až princezna košili došije, bude konec světa. V první verzi Krtička dodává,^{20/} že Krakonoš se dočkal štěstí u Kačenky na Orlických horách. Když k ní na jaře jde, staví se pro květy v zahradě na Boru, zaneše je Kačence, ta je rozhodí po kraji a tím přivolá jaro. V druhé verzi^{21/} však tento dodatek chybí.

Další Krtičkova pověst *Krakonošova zahrádka na Boru* vypráví celkem častý námět o hodném synovi, který se vydá na Bor natrhat květiny pro svou nemocnou matku. S obtížemi je přinese, matka se uzdraví, navíc se po letech navrátí domů otec, kterého odvedli do zajetí Prusové v sedmileté válce a zbylé květy se ještě promění ve zlato.^{22/}

Krakonošovu zahrádku i Kačenčiny hory najdeme i v knize pověstí *Turov*.^{23/} V příběhu *Bohatý ženich a chudá nevěsta* se dívka vydá do Kačenčinych hor /zde jasně označeny jako Bor a Hejšovina/ sloužit Krakonošovi, aby měla na výbavu. Dostane za úkol upravit zahradu, kterou Krakonoš právě dostavěl pro Kačenku. Za odměnu dostane truhlu plnou kamení, které se promění ve zlato teprve až když je přes výsměch doveze ženichovým rodičům.

Všem pohádkám o Krakonošově či Kačenčině zahradě je společné jedno - více či méně tu je znát vliv příběhů z Krkonoš. Kupř. čteme-li v *Bohatém ženichu a chudé nevěstě*, že se dívce na konci služby zjevil Krakonoš v přestrojení, musí nás napadnout spojitost s Praetoriovou povídkou *Krakonoš daruje*

Obr. 3: Krakonošovy kameny. Foto J. Hégr.

Obr. 4: Krakonošovy kameny. Reprofoto z publikace *Turov* z roku 1935 autorů J. Hurdálka a P. Raichla.

dlužníkovi sto říšských tolarů.^{21/}

Námět Krakonošových kamenů sice také souvisí se stavbou zahrady pro Kačenku, ale je v okolí Hronova původní. Pokud je tu znát vliv jiných pohádek o Krakonošovi, je to jen potrestání nactiutřače.

Pod vrchem Turovem je několik skalních útvarů blízko osady Rokytník. Jeden z nich je Johanesova kazatelna /zde se prý odbyvaly sněmy duchů, jimž předsedal Rýbrcoul - Pan Johanes/, druhý jsou Krakonošovy kameny (obr. 3, 4). Pověst *Krakonošovy kameny*^{25/} vypráví, že jeden muž šel do lesa v nečase. Na obloze spatřil boj duchů, kteří po sobě házeli kameny. Jeden z kamenů spadl,

rozlomil se, a pak se vyčasilo. Náš člověk si je chtěl prohlédnout, ale z oblaků jej varoval Krakonoš, ať se nepřibližuje dokud nevychladnou. Když vychladly, byly na nich žilky zlata. Teprve pak si náš člověk vzpomněl, že Krakonoš budou je na Kačenčiny horách zahradu, a že kameny byly asi určeny pro ni.

V příběhu *O rokytenském bachoři*^{26/} hodil tyto kameny Krakonoš, když jej v hospodě jeden člověk ostouzel. Bouře, rána - běžné průvodní jevy při Krakonošově zjevení - a ráno pod Turovem náleží žhavých kamenů, které byly určeny pro stavbu zahrady v Kačenčiny horách, ale Krakonoš jich použil jako výstrahu a trest.

Obě verze názorně dokládají, jak se do lidového podání promítají přírodní jevy. Již Hurdálek v Turově usuzuje, že zde asi byl pozorován pád meteoritu. A skutečně. Nebylo to zde, ale v nedalekém Broumově, kde 14. června 1847 spadl železný meteorit, který poškodil střechu domku.

Ještě v řadě pověstí a pohádek se připomínají Krakonošovy cesty na Kačenčiny hory. Ale je to vždy jen kulisa k příhodě, která se během této cesty stala.^{27/}

Zvláštní postavení zaujímá povídka č. 47 z *Kladských povídek* J. Š. K u b í n a a „*Pašijový poklad*“.^{28/} Je to jediný příběh, kde vystupuje Kačenka samostatně. Děj je známý i z jiných pohádek - otvírání pokladů v době čtení pašijí, matka, která zapomene v podzemí dítě a po roce je opět najde. Děj se odehrává na Kačenčiny horách, o dítě pečuje hraběnka Kačenka. Celá tato pohádka je pouze dokladem, že na začátku tohoto století byla pověst o Kačence ještě živá. Vypravěč Václav K l i m e š, který i podle J. Š. Kubína „*tvorí během vyprávění*“, dovede skloubit do svých příběhů řadu vyčtených námětů. Již Dr. Tille uvádí,^{29/} že ze 17 příběhů V. Klimeše je zřejmý knižní původ u sedmi. Povídku č. 47 mezi nimi však nemá. V naší povídce je zřejmá souvislost s Erbenovým pokladem v *Kytici* a Dr. J e c h uvádí^{30/} souvislost i s pověstmi z polského Šlezska a ze Slovenska. Při podrobnějším pohledu do regionální literatury najdeme i takřka shodnou pověst *Zlaté jablíčko*,^{31/} která se odehrává v Turově a o děti pečuje víla. Motiv jablíčka je i u Klimeše, jenže zmatený a vzdáleně odpovídající motivu kouzelného jablíčka z Musaeovy *Nymphe des Brunnes*, který se objevuje v řadě pohádek z celého území Čech, zaznamenaných během 19. století. Ještě jednu poznámku bych připojil k vypravěči - povídka č. 48 - *Lívacor /Rýbrcoul/ líčí*, jak Lívacor odmění poslušného člověka. U skály s pokladem zvolá Lívacor krásně nářečím: „*Sezámo, vodeuří se*“. Tedy - *Alí Baba a 40 loupežníků!*

Pro úplnost - v *Kladských povídkách* je za Kačenčiny hory jednoznačně určeno Vrchmezí.

Na další proniknutí pojmu Kačenčiny hory mezi širokou veřejnost má již výrazný vliv Alois Jirásek. Jeho hra *Pan Jobanes* však má s lidovou tradicí společná pouze jména Kačenky a Rýbrcoula, dále motiv rytířů v Turově. Jirásek se také o vyvolání dojmu, že by se hra držela přesně pověstí, ani nesnaží. V jednom z dopisů, které psal před premiérou jejímu režiséru Vendelínu B u d i l o v i,

říká doslova: „*Turov, hora v naší krajině při pruských hranicích za Náchodem, je Blaník našeho zákoutí. Vypravuje se u nás o rytířích i o sv. Václavu v té hoře. Ale já v Panu Johanesovi vzal lidovou pověst o Rýbrcoulovi atd. jenom za základ a leccos změnil, to je jiný smysl dal, a tak je tomu i s Turovem a jeho rytíři. Jako Kačenka je naše samostatnost, Tomáš, prohlédnuvší inteligence předtím netečná, tajemství živého slova, je naše řeč, jež lid ryzí zachoval atd.*“^{32/}

A jaký je děj hry? Princeznu Kačenku zajalo vojsko cizího pána - Rýbrcoula, a veze ji do zajetí. Vagant Tomáš ji pozná, osvobodí a prchá s ní do jejího království, které začíná pod Turovem. Na cestě jim chudí a prostí lidé pomáhají, zástupce šlechty je však k osudu Kačenky lhostejný. Pod Turovem uprchlíky Rýbrcoul dostihne, ale vesničané svou princeznu brání až do doby, kdy ji vysvobodí vojsko z Turova. Za zmínku stojí, že zde je prvně použit název Kačenčiny hory pro celé pásmo Orlických hor. V I. dějství 6. výstupu se mluví o tom, že Rýbrcoul ji zajal „*Kdes cestou k Zemské bráně, když tam prchala do svého útočiště. Má prý tam brad nedobytný, nepřístupný, v tajném koutě Kačenčiných hor*“.

Hra měla premiéru 12. 12. 1909 v Plzni za přítomnosti autora.^{33/} Režíroval ji Jiráskův současník Vendelín Budil a v hlavních rolích účinkovali naši přední umělci. Jak vypráví V. Budil^{34/} „*Princeznu Kačenku v efektní masce a jímavými tóny, jež chvěly srdcem, hrála Otýlie Benišková. Johanesa hrál Václav Vydra s dominující tvrdostí, pyšnou a bezohlednou.*“ Vaganta Tomáše hrál Miloš Nový a krásnou postavu staré kořenářky Terezie Brzková. Po představení se opona zvedala 25 x a počet repríz byl 10. Z osmi Budilem režírovaných Jiráskových her byla tedy co do úspěšnosti na druhém místě /pouze *Lucerna* se hrála 34 x/. V. Budil vzpomíná ve svých pamětech, že vypravení a scénování *Pana Johanese* považuje za svůj nejlepší čin v Plzni.

Přes tento úspěch se však ozvaly i kritické hlasy. Socialistická Nová doba ze 17. 12. 1909 charakterizuje postavy jako „*primitivně konstruované, malého ducha, přímo protichůdné modernímu chápání těchto typů různých společenských tříd*“. A dále? „*A byť mnozí viděli v některých slovech posledního aktu revolučnost, pak je to revolučnost, která však užívá prostředků nejméně 60 let starých*“. V reakci na tento článek píše Jirásek Budilovi, že „*list se nepovznesl na vyšší hledisko a nevěšil si, jak je tu českému dělníku vzdána čest*“.^{34/}

Zanedlouho byla hra uvedena i na Národním divadle. Po premiéře 16. 2. 1910 v režii Jaroslava K v a p i l a následovalo jen 6 repríz a přijetí nebylo tak kladné jako v Plzni. Jaroslav Kvapil říká,^{36/} že neúspěch *Samoty* a *Pana Johanese* byl zaviněn zčásti tím, že byly uvedeny krátce po *Lucerně* a zůstaly tak ve srovnání s ní ve stínu. „*Pan Johanes nadál se pak mnohem více národní vroucnosti v pochopení své tendence než bylo možno u divadelního roztržitého posluchačstva očekávat. A přec ten bouřný, nebývalý úspěch jeho 3. aktu o premiéře byl výmluvnější než všechny rozpaky, jak vlastně rozu-*

měti této pohádce či alegorii".^{37/}

Byl to v Jiráskově životě již druhý neúspěch díla, které se zaměřilo na jeho oblíbené Orlické hory. V roce 1884 psal pro Otovu monografii *Čechy její pátý díl - Orlické hory*, které pozdější kritika hodnotila jako nejzdařilejší svazek ze všech. „*Když však Orlické hory vyšly, nikdo si jich nepovšíml*“^{38/} povzdechl si Jirásek. V letech 1909 a 1910 stihl stejný, ne-li horší, osud *Pana Johanese*. V roce 1915 Jirásek již otevřeně mluví o „*propadlých Samotě a Panu Johannesovi*“.^{39/}

Obrat nastal až po roce 1918, po vyhlášení státní samostatnosti. I když nová republika nevyřešila sociální problémy, národní boj skončil vítězně, k čemuž Jirásek značně přispěl. Byl slavným rodákem - a je jen logické, že v našem kraji se připomínala všechna místa, o nichž se ve svém díle zmiňoval. Bez kritického rozboru oprávněnosti tohoto názvu se přeneslo jméno Kačenčiny hory na celý hřeben Orlických hor a hřebenová cesta po nich byla nazvána *Jiráskovou cestou*. Klub čs. turistů ji otevřel na oslavu Jiráskových 70. narozenin a na slavnosti v Deštném v Orlických horách byl 31. 7. 1921 přítomen i sám Jirásek. Předseda turistické župy Orlické Dr. Jindřich Šteberka tehdy mimo jiné řekl: „*Jirásek učí nás viděti nejen očima, ale i zrakem duševním, svými pracemi otevřel nám pohled do duše orlické krajiny, do její česko-bratrské, osvícenské a obrozenské minulosti. Je něco přirozenějšího, než že cestu tímto krajem, cestu těmi Kačenčiny horami, které se dívají do jeho kolébky, nazýváme cestou Jiráskovou?*“^{40/}

Při jiné příležitosti říká téhož roku prof. Nesládek, předseda turistické župy Jiráskovy, ve své řeči na Turově: „*Svaté vojsko na Turově! Čím bylo naším předkům v dobách nejtěžších, můžeme si přibližně představit z toho, co jsme pocítovali při představení Jiráskova Pana Johanese za světové války. Jak námi zachvěla slova víry, a naděje, že se nám vrátí naše princezna - národní svoboda a mateřská řeč*“.^{41/}

V tuto dobu a tímto způsobem se dostal poprvé název Kačenčiny hory jako obdoba jména Orlické hory do povědomí širší veřejnosti. Patřilo pak již k dobrému zvyku připomínat tu a tam Kačenku či Krakonošovy cesty v nejrůznějších obměnách - kupř. v *Kafkově* turistickém průvodci *Orlické hory* z roku 1922, podle něhož Krakonoš chodíval do Orlických hor na hlucký mlýn za Kačenkou mlynářovou.^{42/}

Ze spisků, v nichž je zmínka o Kačenčiny horách, bych uvedl dva. Zdeněk Nejedlý v knížce *Alois Jirásek a Náchodsko*^{43/} rozebírá vliv rodného kraje na Jiráskovu tvorbu a jeden odstavec je věnován přímo hodnocení Jiráskova pohledu na Krkonoše a Orlické hory. „*Orlické hory s Vrchmezím na vrcholů jsou mu již tím bližší, že jest od nich vidět takřka odevšad. To jsou tedy ty hory, jež tvoří takřka nerozlučný rámeček kraje, patří k němu, jsou jeho částí, i s celým svým podbořím. Orlické hory jsou mu však, a s ním i nám, i jinak ještě blízké: svými měkkými vláčnými línými, svými lesy i úvaly, celým svým pří-*

rodním rázem. To jsou opravdu naše české bory, lze-li tak říci, jak jistě dobře vycítíme, zabledíme-li se na ně právě odtud, z náhodského kraje. To pak potvrzují i staré pověsti o Kačence, princezně těchto bor, po níž jsou zvány i Kačenčinými horami. Či lze si představit název prostší, lidovější, chceme-li češtějši, než jest tento? Naproti tomu Krkonoše jsou sice vyšší bory, mohutnější, ale také i tvrdší. Jich srázy jsou holé, linie ostré, celá jich řeč, jíž k nám hovoří, jest drsná, alespoň u srovnání s Orlickými horami. Jsou to zkrátka cizí bory. Vládne tam také horský duch, který není náš, duch vlastně zlostný, jenž nechrání, nýbrž naopak boní lidi po horách často až do zábuby - Rýbrcoul. Na tomto pojetí dvou pohoří jest pak zbudován celý Pan Johanes, Jiráskova symbolická hra, v níž proti sobě stojí Rýbrcoul a Kačenka, Krkonoše a Orlické hory, jako moc zlá a dobrá, cizí a domácí". Další autor Ivan H o n l uvádí v časopise *Z kladského pomezí*, že název Kačenčiny hory byl běžně užíván již v 17. století,⁴⁴ což je pouze fantazie, nikde nedoložená. Ovšem i on tak přispěl k rozšíření nesprávného pojmu pro celé pohoří Orlických hor mezi širokou veřejností.

A jak se vyvíjel název Kačenčiny hory dále? Po roce 1948, kdy byly z Jiráska využívány jen některé náměty, navíc účelově zkreslené, se pojem Kačenčiny hory z obecného povědomí pomalu vytrácel a byl připomínán jen ojediněle. Kupř. v rozhlasovém pořadu o Orlických horách z roku 1962, v němž byl poprvé uveden jejich nový duch - Rampušák, byla o Rýbrcoulových námluvách u Kačenky také zmínka. Rampušák se mezi lidmi kupodivu uchytil, zvláště po roce 1965, kdy poprvé zakončoval zimní sezónu v Deštném a zdálo se, že Kačenku plně nahradí.

Ale Kačenka přece jen v povědomí lidí zůstala. Tak již při zakončení zimní sezóny v roce 1968 (které se pro vánici neuskutečnilo) byl v programu uveden příjezd Rampušáka společně s Kačenkou. V letech 1969-1975 se žádné zakončení zimní sezóny nekonalo, ale po obnovení této tradice v roce 1976 již pravidelně přijížděli v čele průvodu masek oba duchové - Rampušák i Kačenka.

Mělo to však jeden háček - v rozverně nevázaném programu představoval Kačenku přestrojený muž (až do roku 1992) a jeho žerty sice bavily publikum, avšak k chování princezny hor měly opravdu daleko.

Pro úplnost dodejme, že v roce 1979 vznikl spor o to, zda skutečným vládcem Orlických hor je Kačenka či Rampušák. Po několika článcích v novinách⁴⁵ utichl, ale přispěl k tomu, že jak o starobylé Kačence, tak o novodobém Rampušákovy vyšly v tisku věcné informace.

V průběhu let pak začali postavu Kačenky využívat ve svých dílech i autoři pohádek. Snad prvním byl Rudolf Z r ů b e k, který uveřejnil svou *Pohádku o Krakonošovi a Kačence* již v roce 1969 v 1. čísle Orlického magazínu. Z poslední doby je nutno uvést Josefa L u k á š k a, v jehož *Pohádkách z Orlických bor* Kačenka rovněž vystupuje a Václava Š p l í c h a l a, který věnoval této postavě celou knihu.⁴⁶

Kačenka - žena - poprvé zakončovala zimní sezónu v Deštném v Orlicích horách společně s Rampušákem v roce 1994. Po několika letech hledání nejlepší formy loučení se zimou se v roce 1998 ustálila dvojice představitelů těchto postav (Silvie Hégrová a Jan Hégr - obr. 5) a oba duchové vystupují důstojně, i když smysl pro humor mají. Starost o zábavu publika přenechali povolanějším - hercům divadla Ypsilon, bez nichž si zakončení zimní sezóny v Deštném už nelze představit.

Vývoj tedy dospěl k tomu, že veřejností je dnes Kačenka přijímána jako Rampušáková spoluvládkyň na Orlických horách s tím, že obě postavy jsou si svou „mocí nad horami“ rovnocenné. Kačenka však Rampušákovy popularity dosud nedosáhla. Nově vznikající tradici, že totiž Rampušák vládne horám na podzim a v zimě a Kačenka na jaře a v létě, promyšleně podpořili i organizátoři oslav 75. výročí otevření Masarykovy chaty a 65. výročí odhalení busty TGM v září 2000 - účastníky oslav pozdravila pouze Kačenka. A tak se pomalu začíná opět užívat i polozapomenutý název Kačenčiny hory.^{47/}

Obr. 5: Kačenka s Rampušákem při zakončení zimní sezóny 2000, foto I. Košťár

Poznámky:

- 1/ B. NĚMCOVÁ, *Babička*, Praha, Československý spisovatel 1989.
- 2/ F. X. ZIPPE, *Topografie Čech*, Praha 1836.
- 3/ A. JIRÁSEK, *Z mých pamětí*, díl 1, kap. 15, Praha 1911 (dále *Z mých pamětí...*), zde s. 111.
- 4/ *Tamtéž*, díl 1, kap. 19, zde s. 163.
- 5/ M. TELLER, *Sagen der Herrschaft Náchod in Böhmen*, 1839.
- 6/ V. TILLE, *Soupis českých pobádek*, sv. 3, odd. *Prameny - úvodní část*, Praha 1927-1930.

- 7/ *Tamtěž*, odd. *Prameny - B. Němcová*.
- 8/ KOL., *Božena Němcová - sborník statí o jejím životě a díle*, Česká Skalice 1912.
- 9/ B. NĚMCOVÁ, *Stříbrná kniha pobádek*, Praha 1970, zde s. 5.
- 10/ J. HURDÁLEK - P. RAICHL, *Turov*, Rokytník 1935.
- 11/ V.TILLE, c. d., sv. 1. /Úvod: „Nabyl jsem přesvědčení, že látky ústního podání jsou původu kněžského... posléze jsem ztratil nadobro víru ve zvláštní pobádkový svět, vytvořený lidem.“ /
- 12/ *Tamtěž*.
- 13/ J. K. A. MUSAEUS, *Volksmärchen der Deutschen 1782-87, Fünf legenden von Rübezabl, Erste Legende*.
- 14/ M. GERSTNER, *Beseda s Krakonošem*, in: *Krkonoše* 4, 1974.
- 15/ V.M. KRAMERÍUS, *Rybrcol na horách Krkonošských aneb zakletý a vysvobozený princ*, Praha 1794.
- 16/ F. CUŘÍN, *Krkonoš a Krkonoše u V.K. Klicpery*, in: *Horské prameny* 4, 1948-1949.
- 17/ P. J. PRAETORIUS, *Krkonoš, Hradec Králové 1970 /Výběr 109 příběhů převyprávěných J. ORTEM z 241 Praetoriových, vydaných v Lipsku postupně v letech 1662-1672 ve svazcích Daemonologia Rübenzablii Silezii 1 - 3 a Satyrus Etymologicus, které byly prvním rozsáhlejším zpracováním Krkonošovské tematiky/*
- 18/ J. HORÁK, *Alois Jirásek a náš národoptis*, in: *Sborník Aloise Jiráska*, Praha 1921, zde s. 324.
- 19/ A. KRTIČKA, *Z královského hvozdu (dále Z královského hvozdu...)*, Police nad Metují 1920.
- 20/ *Tamtěž*.
- 21/ A. KRTIČKA, *Báje a pověsti Jiráskova kraje (dále Báje a pověsti...)*, Praha 1940.
- 22/ *Z královského hvozdu ... ; Báje a pověsti...*
- 23/ J. HURDÁLEK - P. RAICHL, c. d.
- 24/ P. J. PRAETORIUS, c. d.
- 25/ J. HURDÁLEK - P. RAICHL, c. d.
- 26/ KOL., *Maternice - sborník pověstí Jiráskova kraje*, Rokytník 1949.
- 27/ *Z královského hvozdu*, s. 321 - *Loupežnickova sekýra*; V. HORYNA, *Pověsti českého severovýchodu*, Hradec Králové 1947, s. 76 - *Svatoňovické ublí*.
- 28/ J. Š. KUBÍN, *Kladské povídky*, Praha 1958.
- 29/ V.TILLE, c. d., sv. 3, odd. *Prameny - J. Š. KUBÍN*.
- 30/ J. Š. KUBÍN, c. d., *ediční poznámky*. /K č. 47 uvádí období s pověstmi v knihách: KÜHNAU, *Schlesische sagen*, Leipzig 1910-1913; POLÍVKA, *Súpis slovenských rozprávok*, Turčianský sv. Martin 1923-1931./
- 31/ J. HURDÁLEK - P. RAICHL, c. d.
- 32/ V. JÍLEK, *Jiráskovy doptisy Vendelínu Budilovi (dále Jiráskovy doptisy...)*, in: *Divadelní zápisník*, Praha 1947.
- 33/ V *Listech /dříve Literární listy/ č. 5 z roku 1968 na s. 13, v rubrice „Stalo se“*, vyšla zmínka, že hru Pan Johanes prvně uvedl A. JANOVSKÝ dne 27. 11. 1909 v Prostějově. Archiv v Prostějově je dlouhodobě nepoužitelný (stěhování), ale Doc. PhDr. Jiří ŠTEFANIDES, vedoucí katedry teorie a dějin dramatických umění Palackého univerzity v Olomouci, potvrdil, že kočovné divadlo A. Janovského uvedlo v té době několik her, mezi nimi právě *Pana Jobanese*, ještě před jejich oficiální premiérou.
- 34/ *Jiráskovy doptisy ...*
- 35/ *Tamtěž*.
- 36/ J. KVAPIL, *Jirásek dramatik*, in: *Zlatá Praha* 28, č. 48 /věnované 60. narozeninám A. Jiráska/, Praha 1911.
- 37/ *Tamtěž*.
- 38/ *Z mých pamětí...*, díl 2, kap. 41.
- 39/ A. JIRÁSEK, *Doptisy 1871-1927*, Praha 1965. /Dopis Jaroslavu Kvapilovi z 11. 1. 1915./
- 40/ KOL., *Čechy krásné*, Praha s. a. /asi 1945-1948/, s. 86-88.
- 41/ J. HURDÁLEK - P. RAICHL, c. d.
- 42/ J. DVOŘÁK, *Kačenka, Rampušák, Ledřiček*, in: *Turista*, č. 19, Praha 1980, s. 137.
- 43/ Z. NEJEDLÝ, *Alois Jirásek a Náchodsko*, Náchod 1926.

Kačenčiny hory

- 44/ I. HONL, *O jméně Orlických hor*, in: Od kladského pomezí 6, s. 180.
- 45/ K. MICHL, *Princezna Kačenka versus Rampušák /12 %/ značka „km“*, in: Pochodeň - magazín na sobotu a neděli, 19. a 20. 5., Hradec Králové 1979; J. HĚGR, *Kačenka nebo Rampušák*, in: Jiskra Rychnovska 20, 23. 8., Rychnov nad Kněžnou 1979; TÝŽ, *Pobádky*, in: Turista, č. 19, Praha 1980, zde s. 136; J. DVORÁK, *c. článek* (viz pozn. 42).
- 46/ J. LUKÁŠEK, *Pobádky z Orlických hor*, Praha 1996; V. ŠPLÍCHAL, *Kačenka z Orlických hor*, Muzeum zimních sportů, turistiky a řemesel a Městské muzeum Lanškroun 1999.
- 47/ J. VÍTEK, *Hřebenem hor Kačenčinyh*, in: Turista, č. 1, Praha 1997; P. DOUBALÍK, *Na trůn Kačenčinyh hor*, in: MF Dnes, 13. 1., Praha 2000.

Adresa autora: Ing. Jan HĚGR, čp. 230, 517 02 Kvasiny